

HET UITTREKSEL UIT HET STRAFREGISTER. EEN LEGAAL STIGMA

Jonathan Vandenbogaerde^{1} en Jan Verplaetse^{**}*

Abstract – The reintegration of former prisoners is undoubtedly a complex issue. Not only the prisoners' attitudes and characteristics constitute difficulties, but also the process of stigmatizing such individuals makes their reintegration less obvious. The access to and use of criminal records only consolidates this process. Employers and other individuals find through these documents admittance to the past of former prisoners and use old and recent convictions against them. Are these criminal records legitimate? Should there be a abolishment of these documents? A comparison is made and solutions are sought in the concepts used in the Netherlands, Great Britain and Canada.

Inleiding

Hoewel reeds enkele eeuwen de doodstraf ter discussie stond², duurde het toch tot op het einde van de 20ste eeuw, en zelfs voor ons land tot 2005, vooraleer ze in vele landen formeel werd afgeschaft. Hierdoor werd de levenslange vrijheidsberoving de zwaarste straf. Deze wordt in alsmaar minder Europese landen daadwerkelijk uitgevoerd. Er wordt daarenboven steeds vaker betoogd dat de levenslange opsluiting zonder mogelijkheid tot voorwaardelijke invrijheidstelling een onmenselijke en vernederende straf uitmaakt die strijdig is met artikel 3 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (hierna: EVRM) (Van den Wyngaert, 2006: 365). Het gevolg is dat een overgrote meerderheid van delinquenten na geruime tijd terug in de samenleving terechtkomt. De re-integratie in deze samenleving verloopt echter niet zelden zonder slag of stoot.

In het federale België hebben de diverse overheden een reeks wetgevende³, maar ook andere initiatieven uitgewerkt, om de terugkeer van de ex-gedetineerde naar de maatschappij te versoepelen. Zo bijvoorbeeld werden het laatste decennium enkele re-integratieprogramma's zoals Buitenkans, het Demos-project, Aan de bak (van)uit de bak, Triple E-Networks, en B(ege)leide Intrede, opgestart. Uit de rist van initiatieven van de

¹ * Jonathan Vandenbogaerde is master in de Moraalwetenschappen (Universiteit Gent). Contactadres: Jonathan.Vandenbogaerde@Ugent.be.

** Jan Verplaetse is docent Moraalfilosofie en verbonden aan de vakgroep Grondslagen en Geschiedenis van het Recht van Universiteit Gent.

² Er kan worden verwezen naar Cesare Beccaria die, in de context van de humanisering van het strafrecht, schreef "Over misdrijven en straffen". In de lijn van de filantropie van de Verlichting was een van de fundamentele punten in het discours van Beccaria dat de doodstraf moest worden afgeschaft (Martyn & Opsommer, 2005: 211-212).

³ Zo hebben gedetineerden het *recht* om voorwaardelijke invrijheidstelling te vragen. De gedetineerde beschikt over een rechtenarsenaal dat zowel slaat op zijn positie binnen de gevangensmuren daarbuiten. Belangrijke wetgevende documenten hierbij zijn de wet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden en de wet van 17 mei 2006 met betrekking tot de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidstraf.

overheid en ook van particuliere instellingen – zoals bijvoorbeeld de vzw Pit Stop in Brugge – blijkt de groeiende maatschappelijke aandacht voor de prangende problematiek van de re-integratie van ex-gedetineerden.

De voornoemde begeleidingen blijken echter een beperkt resultaat te hebben afgeleverd en dit niet in het minst omdat diezelfde overheden maatregelen nemen die met de re-integratie-idee strijden.⁴ Zo vergroot het *uittreksel uit het strafregister*, het vroegere getuigschrift van goed zedelijk gedrag, de herkenbaarheid van de ex-gedetineerde. Het gebruik van dit document stoelt op de “populistische” opvatting dat iemand die de samenleving benadeelde nooit meer het volle vertrouwen van die samenleving kan genieten.⁵ Het is een prima werktuig voor de overheden om controle en toezicht uit te oefenen. Voor particulieren is het een mogelijkheid om het al dan niet bestaan van een strafrechtelijk verleden te bewijzen of te achterhalen.⁶

Vanuit moreel oogpunt lijkt het vergeven van ex-gedetineerden aangewezen, maar het uittreksel zorgt ervoor dat de verwijzing naar het verleden mogelijk blijft. Vergeten en uitwissen liggen moeilijker daar de ex-gevangene immers de maatschappij opnieuw een gevaar kan opleveren.⁷ Deze dubbelzinnige houding roept de vraag op of de verschillende belangen die rond de re-integratie van delinquenten in het spel zijn wel een evenwicht nastreven. De concrete vraag die we in dit artikel opwerpen is die naar de wenselijkheid en de gevolgen van het uittreksel uit het strafregister. Is dit uittreksel legitiem en te rechtvaardigen? Welke stappen moeten eventueel worden ondernomen om de nadelige gevolgen ervan in te perken? Vooraleer we deze vragen kunnen beantwoorden gaan we na welke moeilijkheden ex-gedetineerden ondervinden bij hun re-integratie en welke rol het uittreksel uit het strafregister daarbij speelt.

⁴ Er zij gewezen op het Koninklijk Besluit nr. 22 van 24 oktober 1934 betreffende het rechterlijk verbod aan bepaalde veroordeelden en gefailleerden om bepaalde ambten, beroepen of werkzaamheden uit te oefenen. Ingeval een persoon wordt veroordeeld voor bepaalde economische misdrijven, kan de rechter de persoon bijkomend veroordelen tot een verbod om bestuurder te worden van een vennootschap of persoonlijk of door een tussenpersoon een koopmansbedrijf uit te oefenen. Op deze manier wou men ‘onbetrouwbare personen’ aan de handelscontext onttrekken. Voor 1998 konden deze maatregelen voor een onbeperkte tijd worden opgelegd. Sinds 1998 mogen dergelijke maatregelen maximaal 10 jaar duren.

⁵ Zie ook in deze context het Koninklijk Besluit dat in voetnoot 2 wordt vernoemd, waaruit mag blijken dat de overheid ook zo’n opinie aanhangt.

⁶ In het verslag van de Commissie voor de Justitie over het wetsontwerp van 25 juni 2009 betreffende de diverse bepalingen met betrekking tot het centraal strafregister, het wetsvoorstel betreffende de getuigschriften van goed zedelijk gedrag en het wetsvoorstel betreffende de afgifte van uittreksels uit het strafregister aan particulieren, werd aangegeven dat de doelstelling van het strafregister erin bestaat “*de daarin geregistreerde gegevens mede te delen aan de overheden belast met de uitvoering van de gerechtelijke opdrachten in strafzaken, aan de administratieve overheden met het oog op de toepassing van bepalingen waarvoor kennis is vereist van het gerechtelijk verleden van de personen op wie administratieve maatregelen betrekking hebben, aan particulieren ingeval zij een uittreksel uit het strafregister moeten voorleggen, en aan buitenlandse overheden in de gevallen omschreven in internationale overeenkomsten.*” (*Parl.St.* Kamer, 2008-2009, nr. 1997/003)

⁷ Artikel 589 Wetboek van Strafvordering (hierna: Sv.) geeft aan dat het centraal strafregister – waaruit de uittreksels worden gehaald – een systeem is waarin gegevens betreffende de beslissingen genomen in strafzaken of ter bescherming van de maatschappij worden geregistreerd, bewaard en gewijzigd. Onmiskenbaar wil men aan de hand van dit systeem de maatschappij dus ook beschermen.

1. De re-integratie van ex-gedetineerden

Zoals bekend is inburgering van nieuwkomers een uitermate lastig proces. Ze moeten de juiste attitudes en vaardigheden aan de dag leggen en ze moeten bovenal aanvaard worden door de anderen. Als inburgering al een lastige aangelegenheid is, dan is herinburgering dat zeker. Dat ervaren nagenoeg alle ex-gedetineerden. Ze werden immers door de maatschappij veroordeeld en moeten, na jarenlange afzondering, trachten op een maatschappelijk aanvaarde wijze te ageren en te reageren. Een ex-gedetineerde bekende in een interview dat in de gevangenis zitten erg is, maar dat de pijnlijkste jaren na de gevangenschap komen (De Standaard, 24 oktober 2004). Lafollette (2005: 241) wijst erop dat een strafrechtelijke veroordeling vaak leidt tot 'boetedoening' die nog lang na het beëindigen van de straf doorzindert. De mogelijkheid om in de samenleving goed te functioneren hangt voor een belangrijk deel af van de mogelijkheden die worden aangeboden op de arbeidsmarkt. Uiteraard zijn sociale vaardigheden belangrijk, doch werkgelegenheid geeft onmiskenbaar de kans om economisch onafhankelijk te kunnen functioneren. Verschillende criminologische theorieën wijzen op het belang van werkgelegenheid voor de re-integratie van delinquenten.⁸ Het vinden van geschikt werk blijkt echter voor deze mensen geen sinecure. Vooreerst zijn er de persoonlijke eigenschappen en preferenties van de ex-gedetineerde (aanbodzijde). Daarnaast zijn er de persoonlijke eigenschappen en preferenties van de werkgever (vraagzijde) en is er eveneens een invloed van derden (op de werkvloer) (Holzer, Raphael & Stoll, 2003c). Ook beïnvloedt de overheid de mogelijkheden. Deze uiteenzetting focust zich op het belang van het uittreksel uit het strafregister ten opzichte van de kansen m.b.t. werkgelegenheid.

1.1. De belemmeringen aan de aanbodzijde

Arbeid is een belangrijke zingeving in ons leven. Hij vormt niet alleen onze persoonlijkheid, maar komt ook tegemoet aan onze sociale behoeften (Luwel, 1981: 18). Door zich aan te bieden op de arbeidsmarkt komen mensen met elkaar in contact en leren ze in grote mate de noden van de samenleving kennen. Men werkt samen om een gemeenschappelijk doel te bereiken (Luwel, 1981: 21). Bovendien beïnvloedt een baan onze conformiteit ten overstaan van maatschappelijke normen. Arbeid zorgt kennelijk voor sociale controle en voor tevredenheid omtrent sociale regels. Er wordt vastgesteld dat het vinden of het verliezen van werk onze normconformiteit beïnvloedt. Naarmate we ons sterker verbonden voelen met sociale instituties, en tewerkstelling is daar één van, is men minder geneigd om maatschappelijke normen te overtreden (Sampson & Laub, 1993: 21).

Jarenlange opsluiting vermindert echter de voeling met de maatschappij. De veroordeling breekt vele eerdere relaties af (Edin, Nelson & Paranal, 2001: 14). Door hun sociale isolatie verliezen gevangenen daarenboven netwerken en sociale contacten die hen later aan een baan kunnen helpen (Solomon, Johnson, Travis & McBride, 2004: 12). De opsluiting vervreemdt hen tevens van de arbeidsmarkt en van het werken zelf daar ze,

⁸ Zo is er de anomie theorie, de sociale controle-theorieën, de rationele keuze-theorieën, de sociale leertheorie en differentiële associatietheorie die alle, zij het in meerdere of mindere mate, duiden op het belang van werkgelegenheid voor normconform en dus niet-delinquent gedrag.

omwille van het verbod op dwangarbeid (*cf.* artikel 4 EVRM), in de gevangenis geen enkele verplichting tot het verrichten van arbeid moeten aanvaarden. Veel gedetineerden beschikken bovendien niet over de motivatie om gevangenisarbeid te verrichten. De inkomsten ervan zijn laag en eenmaal vrij wacht hun vaak nog een financiële kater. Vele strafrechtelijke veroordelingen gaan immers samen met een strafrechtelijke geldboete en de schadevergoedingen die moeten worden betaald aan eventuele burgerlijke partijen. Al deze factoren vreten aan de inzet en de arbeidskansen van ex-gedetineerden. Door een tekort aan middelen kunnen ze geen eigen zaak opstarten of zelfs woon-werkverkeer bekostigen (Fletcher, 2001: 878). Verder is het niet denkbeeldig dat, gezien de schuldenberg en de lage arbeidskansen, legale arbeid ervaren wordt als een trage en omslachtige manier van kostwinning. Een job in de schemerzone van de legaliteit of zelfs in de illegaliteit wordt verraderlijk aantrekkelijk.

Een ander obstakel is hun werkervaring. Het gevangenisverblijf staat de reële werkervaring in de weg en leidt, indien er van de gevangene zelf niet voldoende inzet uitgaat, tot achterstand in kennis en vaardigheden. Het strikt geregelde penitentiaire regime ontslaat gedetineerden van het nemen van enige verantwoordelijkheid. Zo wordt het aannemen van een geschikt arbeidsethos, zoals stiptheid, orde, verantwoordelijkheid, enz. heel moeilijk (Holzer, Raphael & Stoll, 2003c: 4-5). Tevens dient de lage opleidingsgraad van veroordeelden te worden opgemerkt. Holzer et al. (2003c:5) bevonden dat in de V.S. ongeveer 70 % van de ex-gedetineerden hun secundaire opleiding niet hadden voltooid. Een Europees onderzoek dat ook in Belgische gevangenissen werd uitgevoerd kwam tot gelijkaardige bevindingen (Vzw Vokans, 2003: 38). 71 % van de bevroegden beschikte over ten hoogste een diploma lager secundair onderwijs (Vzw Vokans, 2003: 38).

1.2. De belemmeringen aan de vraagzijde

Behalve hindernissen aan de aanbodzijde, zijn er ook belemmeringen aan de vraagzijde, barrières die opgeworpen worden door de werkgevers, of ruimer, de samenleving die om arbeiders vraagt. In tegenstelling tot wat dikwijls beweerd wordt, blijken de meeste werkgevers niet zo welwillend om normovertreders een nieuwe kans te geven (Holzer, Raphael & Stoll, 2003c). De toestand laat zich dikwijls als volgt samenvatten: *they talk the talk but do not walk the walk* (Pager & Quillian, 2005: 355). De sociale beweging is er maar veel werkgevers weten zich gekneld tussen een ethisch geloof in re-integratie en een economische angst voor een bekladde bedrijfsreputatie (Fahey, Roberts & Englen, 2006: 20). Dit dilemma stelt zich nog feller in bedrijfssectoren waar veel contact met klanten vereist wordt. Daar krijgen ex-gedetineerden zeer weinig kans (Holzer, Raphael & Stoll, 2003a: 2). De veroordeling voor een strafrechtbank is sociaal moeilijk aanvaardbaar en maakt aldus de ongedwongen omgang met veroordeelden taboe (Van den Wyngaert, 2006: 355).

Deze manier van denken en handelen moet worden gekaderd in een vorm van stigmatisering. Het vloeit voort uit de sociale categorisering die mensen dagelijks hanteren om grip te krijgen op de sociale realiteit. Omdat we niet altijd over accurate informatie beschikken, pinnen we individuen vast op ideeën, gedragingen en gebeurtenissen, die we niet zelden verkregen via vooroordelen of geruchten. Erving Goffman beschouwde het stigma als een schandvlek, een gebrek, een handicap waar mensen aanstoot aan nemen. Stigma's degraderen mensen (Moerings, 1978: 20). Gedetineerden krijgen het etiket van 'crimineel' opgespeld waardoor hun waardigheid als 'mens' wordt aangetast.

Stigmatisering leidt tot sociale isolatie (Moerings, 1978: 20). Immers, wat mensen afkeuren wordt veelal vermeden. Hoewel derden niets te maken hebben met de gepleegde misdrijven, eigenen zij zich toch het recht toe om vermeende daders te veroordelen. Naast deze drang ervaren we eveneens gevoelens van weerzin of afschuw (Ekman, 1999: 45). Net zoals we weerzin voelen voor dingen die rotten, slecht ruiken of onfris ogen, voelen we afkeer voor een gedrag dat manifest in strijd is met de elementaire maatschappelijke normen. Zo werd in een psychologisch experiment bevonden dat mensen een *sweater* die gedragen werd door een moordenaar, niet wilden aantrekken (Rozin, Markwith & McCauley, 1994: 495-504). We voelen aversie voor contact met personen die afkeurenswaardig gedrag stelden en zelfs voor de voorwerpen die met hen in contact kwamen. We trachten niet alleen ons lijf en leden rein te houden, maar ook ons geweten en onze gemeenschap (Verplaetse, 2008: 137-150).

Stigmatisering leidt ook tot een verlies van vertrouwen. We hebben het moeilijk om personen die ooit veroordeeld zijn geweest te vertrouwen. Door iemand te vertrouwen kunnen we hem of haar op zijn woord geloven (Arrow, 1974: 23). Mensen die elkaar betrouwen, werken efficiënter samen dan mensen die dit niet doen. Betrouwbaarheid is een belangrijke sleutel tot sociaal en professioneel succes (Heckman & Rubinstein, 2001: 145). Holzer et al. (2003b: 8-9) bevestigen dit en geven het volgende voorbeeld: *“employers may place a premium on the trustworthiness of employees, especially in jobs that require significant customer contact or handling of cash or expensive merchandise and especially when the ability to monitor employee performance is imperfect.”* Ex-gedetineerden zouden het klimaat van vertrouwen in een bedrijfsomgeving ondermijnen (Waldfogel, 1993: 74; Velamuri & Stillman, 2007: 1). Er dient te worden opgemerkt dat de ingeschatte betrouwbaarheid van ex-gedetineerden samenhangt met het soort misdrijf dat ze pleegden. Zo stelden Giguere en Dundes (2002: 400) vast dat drugsgerelateerde misdrijven tewerkstelling van ex-gedetineerden het minst in de weg staan. Veroordelingen voor moord, overval, verkrachting en kindermishandeling wekten de meeste aversie op bij werkgevers (Giguere & Dundes, 2002: 400). Zo kan men veronderstellen dat iemand die veroordeeld werd voor fraude of diefstal weliswaar minder morele weerzin zal opwekken, doch als minder betrouwbaar beschouwd zal worden dan een ex-gedetineerde die in een passionele opwelling een moord pleegde. Dit houdt evenwel een risico in. We zijn kwetsbaar als we bepaalde taken overlaten aan anderen zonder dat we er meteen controle kunnen op uitoefenen (Mayer, Davis & Schoorman, 1995: 712). Als die mensen in het verleden blijkt hebben gegeven het vertrouwen te schaden is de werkgever beducht. Heeft hij weet van de veroordeling kan hij er rekening mee houden. Het was en is de bedoeling van de overheid om aan de hand van het uittreksel uit het strafregister niet alleen de overheden, maar ook particulieren toe te laten informatie omtrent de achtergrond van hun personeelsleden te kennen (Maes & Vaesen, 1999-2000: 73).

Hoe ook, iedere veroordeelde weet zich door zijn veroordeling en straf gebrandmerkt en hoopt op een leven in de anonimiteit om daaraan te ontsnappen. Het uittreksel uit het strafregister is hierbij zeker niet de aangewezen hulp.

2. Het uittreksel uit het strafregister: het legale stigma

Hoe krijgen mensen hoogte van iemands gerechtelijk verleden? Vooreerst zijn er de media. Kranten en televisie berichten over iemands aanhouding en veroordeling. Sommige namen of gezichten staan voor altijd in ons collectieve geheugen gegrift. Hun daden worden terug opgerakeld zodra ze kans maken om vrij te komen. Maar niet elke delinquent haalt de media. Ook het informele circuit draagt bij tot de herkenning van ex-gedetineerden. Wie hem of haar kent, weet wat er gebeurd is en kan deze informatie doorgeven aan anderen. De gedeukte reputatie, gestaafd door feiten en roddels verspreidt zich doorheen het sociale netwerk waarin hij of zij terecht komt. Daarnaast is er het uittreksel uit het strafregister dat zich enkel op een objectieve weergave van de feiten baseert.⁹

Dit document, uitgegeven door de overheid, biedt een legaal instrument om kennis te nemen van de wederrechtelijke misstappen van een individu. Dergelijke uittreksels werden in België ingevoerd in het licht van het belang dat particulieren hechten aan informatie over de achtergrond van de personen met wie ze in contact komen (Maes & Vaessen, 1999-2000: 73).

Het uittreksel uit het strafregister wordt in België slechts uitgereikt aan die persoon op wie het betrekking heeft en dit ter vrijwaring van het recht op privacy (*cf.* artikel 595, Aanhef, Sv.). Tevens bepaalt de collectieve arbeidsovereenkomst (CAO) nr. 38 van 6 december 1983 betreffende de werving en selectie van werknemers dat men de persoonlijke levenssfeer van de sollicitant bij de selectieprocedure eerbiedigt. Aan de sollicitant mogen alleen vragen over het privé-leven – en de informatie over veroordelingen behoort tot het privé-leven (zie verder) – gesteld worden voor zover zij relevant zijn voor de aard en de uitvoering van de functie (*cf.* artikel 11 CAO nr. 38). Deze bepaling suggereert alvast dat alleen *relevante* informatie over het detentieverleden kan en mag verschaft worden, terwijl het uittreksel uit het strafregister elke veroordeling die werd opgelopen vermeldt.¹⁰ Artikel 11 van de CAO nr. 38 is echter een gedragsregel waaraan de werkgever niet gehouden is zich te binden (van Eeckhoutte, 2008: 197). Hoewel de sollicitant van zijn kant niet verplicht is om deze informatie te verstrekken (Maes & Vaessen, 1999-2000: 75) kan een weigering het vermoeden wekken dat hij of zij niet zuiver is. Intussen vragen steeds meer bedrijven aan sollicitanten om dit certificaat voor te leggen, dit zowel in de privé-sector als in overheidsinstellingen (Cuylaerts & Eelen, 2004: 24; Vandenbroucke, 2007: 23). Ook particulieren kunnen om dit document verzoeken, los van de werkrelatie (Maes & Vaessen, 1999-2000: 75). Schrijnend is de vaststelling dat sommige mensen dit document zelfs vragen en verkrijgen in functie van hun liefdesrelatie (persoonlijke communicatie, Dienst Bevolking Gemeente Anzegem).

Men kan zich ernstige bedenkingen maken bij de morele toelaatbaarheid van dit document. Dit vertrouwelijk certificaat is in niet weinig gevallen een directe rem op de re-integratiekansen van ex-gedetineerden. In haar artikel *The mark of a criminal record* beschreef Pager hoe dit document in de Verenigde Staten ex-gedetineerden problemen bezorgt in hun zoektocht naar werk. Ze omschrijft deze uittreksels als mechanismen van sociale stratificatie en meent dat de overheid deze vorm van stigmatisering, die leidt

⁹ Artikel 595 Sv. geeft aan welke gegevens uit het strafregister op het uittreksel mogen staan. Enkel die informatie mag worden verleend.

¹⁰ Wat niet wordt vermeld is weergegeven in artikel 595 Sv.

naar sociale uitsluiting en discriminatie, legaliseert en rechtvaardigt (Pager, 2003: 942). Voor ons land toonden Maes en Vaessen alvast aan hoe belangrijk deze uittreksels zijn in het selecteren van werknemers en hoe drastisch ze de tewerkstellingskansen van ex-gedetineerden doen afnemen. Ze verwijzen hierbij naar onderzoek dat aantoonde dat driekwart van de ondervraagde werkgevers terughoudend was om een kandidaat met een beschreven strafblad in dienst te nemen (Maes & Vaessen, 1999-2000: 75).

In het Belgische recht is het evenwel mogelijk in bepaalde gevallen het strafblad opnieuw te zuiveren door middel van *uitwissing* en *eerherstel*. Deze rechtsfiguren hebben tot doel de reclassering van de betrokkene te bevorderen en strekken ertoe de nadelige gevolgen die voortvloeien uit de vermelding van de veroordeling op het strafregister te doen ophouden (Van den Wyngaert, 2006: 498). *Uitwissing van veroordelingen* is alleen van toepassing op politiestrafpen (de sanctie gegeven voor overtredingen, de lichtste misdrijven) en gebeurt automatisch drie jaar na de definitieve rechterlijke beslissing.¹¹ Het *herstel in eer en rechten in strafzaken* vormt een aanvulling op de uitwissing, die echter niet op alle veroordelingen van toepassing is. Indien men geen eerherstel aanvraagt blijven de veroordelingen op het uittreksel vermeld. Het eerherstel is aan voorwaarden onderhevig. Zo moet de veroordeelde de opgelegde vrijheidstraffen hebben ondergaan, de geldstraffen hebben gekweten, de verplichting tot teruggave, schadevergoeding en betaling van kosten hebben voldaan, enz. (*cf.* artikel 621 t.e.m. 634 Sv.). De procedure voor eerherstel is dus nogal omslachtig (Van den Wyngaert, 2006: 498) en aan verschillende vereisten onderhevig. Zo bestaat het dat de ex-gedetineerde vaak niet over de vereiste middelen beschikt om aan de voorwaarden tot uitwissing te voldoen.

Er rijzen onmiskenbare problemen bij de uitreiking en hantering van het uittreksel uit het strafregister. Het in België gangbare systeem heeft dus nefaste gevolgen. Het kan echter leerrijk zijn om na te gaan hoe men in het buitenland met dezelfde problematiek omgaat. Op die manier kunnen veranderingen aan het in België vigerende systeem worden gesuggereerd. In wat hierna volgt wordt getracht een oplossing te vinden aan de hand van de aanpak van voornoemde problematiek in Nederland, Groot-Brittannië en Canada.

3. Wat te doen?

Procureur Marc Rubens stelt dat een strafblad vaak funest is in de zoektocht naar werk. Advocaat René Kumpen wijst erop dat de samenleving ex-delinquenten zo neutraal mogelijk moet kunnen benaderen (Demyttenaere, 2002: 245-246). Er moet dus gezocht worden naar een mogelijkheid om de stigmatisering van ex-gevangenen tot een minimum te herleiden.

3.1. *Afschaffing van het uittreksel uit het strafregister?*

De uittreksels uit het strafregister werden oorspronkelijk ingevoerd ten bate van derden (*cf. supra*). Door de afschaffing ervan zou de re-integratie van ex-gedetineerden wel-

¹¹ Evenwel verhindert de uitwissing de invordering van de eventueel opgelegde geldboete niet (*cf.* artikel 619, eerste lid Sv.).

licht soepeler verlopen. Men zou de ex-gedetineerden als dusdanig niet meer herkennen. De herkenning van mensen met een gerechtelijk verleden is echter soms gewenst, ten einde te vermijden dat de kat bij de melk wordt gezet. Als deze herkenning niet meer gebeurt aan de hand van objectieve gegevens, zoals bijvoorbeeld strafrechtelijke veroordelingen, dan nemen allerhande dubieuze informatiekanalen die rol over. Werkgevers zouden zich in dat geval baseren op uiterlijke kenmerken, roddels of eenzijdige informatie om het verleden van de sollicitanten te achterhalen. Sollicitanten met een blanco strafregister sluit men uit omdat ze er verdacht uitzien. Sollicitanten met een andere huidskleur of een ander accent sluit men uit omdat de groep waartoe ze behoren geen te best imago heeft (Bushway, 2004). Holzer et al. (2006: 473) toonden aan dat *“the empirical estimates indicate that employers who perform criminal background checks are more likely to hire black applicants than employers that do not.”* Een algemene informatiestop zou dus meer discriminatie opleveren, dan er weggenomen wordt. Naast deze problematiek moet ook de vraag worden gesteld of de afgifte van dergelijke documenten wel te verenigen is met het recht op privacy? Terwijl een veroordeling om evidente redenen niet tot de persoonlijke levenssfeer van een persoon behoort (men wordt immers door de maatschappij veroordeeld), behoort informatie over die veroordeling wel degelijk tot het privé-leven van de ex-gedetineerde.¹² Ieder persoon heeft het recht om informatie over zijn gerechtelijk verleden te verzwijgen of te verspreiden en uittreksels uit het strafregister worden alleen maar meegegeven aan de persoon over wiens gedragingen het gaat (cf. artikel 595, aanhef, Sv.). Het gaat dus om een persoonlijk document met persoonlijke informatie die niet door een ander mag verspreid of verwerkt worden (cf. artikel 8 Wet op de verwerking van de persoonsgegevens), behoudens wettelijk bepaalde uitzonderingen. Wie dergelijke informatie wel verwerkt moet echter steeds de persoonlijke levenssfeer van de personen waarop de informatie betrekking heeft eerbiedigen (cf. artikel 2 Wet op de verwerking van de persoonsgegevens).

In België hebben werkgevers geen rechtstreekse toegang tot de strafregisters.¹³ Ze moeten steeds aan de sollicitanten of werknemers vragen om een uittreksel uit het strafregister voor te leggen. Aangezien het hier om een persoonlijk document gaat is de persoon in kwestie er in principe nooit toe verplicht. Iemand die zijn uittreksel uit het strafregister voorlegt kan een schending van de privacy niet opwerpen omdat hij dit vrijwillig en met instemming doet. Toch moet omzichtig worden omgegaan met deze ‘instemming’. De vraag naar uittreksels uit het strafregister maakt een vrijwillige instemming allicht onmogelijk. Wanneer men immers niet de vereiste documenten voorlegt, wordt men simpelweg niet aanvaard. Er ontstaat dus een soort van psychologische druk. Wanneer een sollicitant echter zijn gerechtelijk verleden

¹² Zie bijvoorbeeld het advies nr. 15/2004 van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van 25 november 2004 betreffende het voorontwerp van wethoudende vereenvoudiging van de wet van 10 april 1990 tot regeling van de private veiligheid, waarin duidelijk wordt gesteld dat *“gegevens uit het centraal strafregister betrekking hebben op de privacy van de erin verwerkte personen”*. (zie http://jure.juridat.just.fgov.be/pdfapp/download_blob?idpdf=N-20041125-2)

¹³ De aanhef van artikel 595 Sv. stipuleert immers dat *“een ieder die zijn identiteit bewijst, kan een uittreksel uit het strafregister verkrijgen, dat een overzicht bevat van de daarin opgenomen persoonsgegevens die op hem betrekking hebben.”* Daarenboven geeft artikel 589 Sv. aan dat het strafregister bedoeld is voor (administratieve en/of buitenlandse) overheden en particulieren (voor deze laatste, ingeval zij een uittreksel uit het strafregister moeten voorleggen).

verzwijgt kan hij naderhand niet om dringende redenen worden ontslagen. Het Hof van Cassatie stelde in een arrest van 29 maart 1972 dat het verzwijgen van dergelijke veroordeling geen valse verklaring uitmaakt en zeker geen grove fout is die een ontslag om dringende reden rechtvaardigt (*cf.* Cass. 29 maart 1972, *Arr.Cass.*, 1972: 730). Zo wees het Arbeidshof op 24 mei 1971 uit dat wanneer een veroordeelde werknemer in eer en rechten hersteld is de veroordeling compleet wordt vergeten en men teruggaat naar een ongeschonden toestand. Daarenboven is volgens de rechtspraak een strafrechtelijke veroordeling op zich geen dringende reden om over te gaan tot ontslag (*cf.* Arbrb. Luik 22 februari 1971, *Revue de jurisprudence du Liège*, 1971-72: 61 en Arbrb. Charleroi 8 maart 1999, *Sociale Kronieken*, 1999, 511, noot J. Jacquain aangehaald in Engels, 2006: 295).

Het zit diep in de mens om de misstap van de ander moeilijk te vergeten, zelfs al was men er niet bij betrokken. Een onderzoek naar de beeldvorming t.a.v. ex-gevangenen wees uit dat slechts 6 % van de ondervraagden de stelling onderschreven dat een ex-gevangene moest kunnen herbeginnen met een blanco strafblad. Er was echter een overgrote meerderheid (66 %) die een bepaalde mate van herkenbaarheid voorstond en waarvoor het uittreksel uit het strafregister niet mag worden afgeschaft of uitgewist (Demyttenaere, 2002: 245). Allicht moet er iets worden gedaan aan de inhoud ervan.

3.2. *De heroverweging van de inhoud van, de toegang tot en omgang met uittreksels uit het strafregister*

Op grond van het evenwel niet bindende artikel 11 van CAO nr. 38 zouden veroordelingen die geen of weinig uitstaans hebben met de betrekking waarvoor wordt gesolliciteerd niet in aanmerking mogen worden genomen. Het is immers moreel onverantwoord de volledige spreekwoordelijke ‘inboedel’ van mensen op straat te zetten, ten gerieve van een sollicitatiegesprek of een arbeidsbetrekking. Er dient dus gebruik te worden gemaakt van het concept *relevantie* zoals dit in grote mate in het Nederlandse systeem gehanteerd wordt. In Nederland is er een centraal orgaan – met name het Centraal Orgaan Verklaring Omtrent het Gedrag (hierna: COVOG) – dat oordeelt op basis van objectieve en subjectieve criteria of een *Verklaring Omtrent het Gedrag* mag worden afgegeven (wat in België *uittreksel uit het strafregister* genoemd wordt, heet in Nederland *Verklaring Omtrent het Gedrag* (hierna: VOG)). Dit orgaan geeft de verklaring af namens de minister van Justitie (Ministerie van Justitie (Nederland), 2008: 4). In België zouden de strafuitvoeringsrechtbanken daartoe een aangewezen instrument kunnen zijn, daar ook zij reeds bevoegd zijn voor de uitspraken betreffende de voorlopige invrijheidstelling, enz. In dergelijke rechtbanken zijn een hele resem aan specialisten aanwezig die bovendien kennis hebben van de dossiers.

Voor de beoordeling van aanvragen van personen met een gerechtelijk verleden hanteert het COVOG *screeningsprofielen*. Er is een *screeningsprofiel* voor informatie, geld, goederen, diensten, zakelijke relaties, proces, aansturen van een organisatie en personen. Het gaat hier om werkgebieden waarin sprake kan zijn van “macht”. Wanneer deze “macht”, bv. macht over personen, toegekend wordt aan iemand die in het verleden niet integer met een soortgelijke verantwoordelijkheid is omgegaan kan er een risico voor de samenleving ontstaan (Beleidsregels VOG-NP-RP, 2008: 2). Dit wordt tegengegaan door de zogenaamde relevantietoets, waarbij enkel die veroordelingen op de VOG wor-

den weerhouden die relevant zijn voor de geambieerde job. Het gehele strafverleden wordt dus niet uitgesmeerd, wat in België wel het geval is. Toch zijn er strenge beperkingen. Zo kan men, ingeval de aanvrager de voorafgaande vier jaren een bepaalde veroordeling heeft opgelopen, 20 jaar terugkijken in de registers. Indien het om zeden-delicten of moord gaat kan men de gehele justitiële documentatie zonder enige tijdsbeperking raadplegen (Beleidsregels VOG-NP-RP, 2008: 2). Van uitwissing is er in deze gevallen dus geen sprake. Het stigma blijft bestaan en wordt zelfs bestendigd. De veroordeelde dient te opteren voor werk dat hem of haar eventueel minder ligt. Het belang van de betrokkene wordt afgewogen tegen het risico voor de samenleving. Indien er een risico bestaat dan prevaleert het belang van de maatschappij (Beleidsregels VOG-NP-RP, 2008: 2).

De mogelijkheid van automatische uitwissing, zoals in het Britse systeem, zou een verdere relevantietoetsing in bepaalde gevallen onnodig maken. De *Rehabilitation of Offenders Act* vormt er een belangrijk raamwerk voor de aanwerving van ex-gedetineerden en andere veroordeelden (Fletcher, 2001: 873). Het idee achter deze *Act* is dat de veroordeling na verloop van tijd wordt opgeheven. Deze *spent convictions* mag men niet meer oprakelen. Ze vormen geen geldige reden meer om iemand te ontslaan, uit te sluiten of op enigerlei wijze te benadelen op het vlak van tewerkstelling. Discriminatie op basis van een *spent conviction* is strafbaar en gaat dus verder dan de Belgische reglementering. Er dient echter opgemerkt dat niet alle veroordelingen opgeheven of uitgewist kunnen worden. Straffen die langer duren dan 30 maanden worden ervan uitgesloten. Ook zijn de *rehabilitation periods* voor de meeste straffen lang. Zo duurt het 10 jaar vooraleer een veroordeling tot een straf van 6 tot 30 maanden wordt opgeheven. Maxwell en Mallon stellen dat de *Rehabilitation Act* een gebrekkige antidiscriminatie-wet is. Hoewel geldboetes inbreuken op deze wet bestraffen, hebben slachtoffers het recht niet om een schadevergoeding te vorderen (Maxwell & Mallon, 1997: 359). Toch moet hier de kanttekening worden gemaakt dat, alhoewel het voor sommige delinquenten allicht aangewezen is de veroordelingen op het strafblad te weerhouden, bijvoorbeeld bij seksuele predatoren, er wellicht personen zijn die, ofschoon ze dergelijke misstappen hebben begaan, door de uitdoving ervan een nieuw gelouterd leven zouden kunnen opbouwen waarbij de uitdoving voor hen een positief signaal en motivatie kan betekenen.

Door gebruik te maken van een relevantietoets en de eventuele uitdovingsmogelijkheid zou de inhoud van de uittreksels enigszins worden genuanceerd. Wie een blanco strafblad binnen zo'n systeem voorlegt heeft ofwel nog nooit strafbare feiten gepleegd, heeft zijn veroordelingen uitgewist geweten of heeft iets misdaan dat niet relevant is, aldus het oordeel van een onafhankelijk (rechts)college. De kansen op de arbeidsmarkt worden vergroot en op die manier ook de binding met de samenleving.

Voor wat betreft de toegang tot deze documenten is er een duidelijker en afgelijnder regulering nodig. Hoewel het uittreksel in België vandaag enkel wordt meegegeven aan de personen op wie het slaat, dienen ze toch voornamelijk als informatiekanaal voor anderen. Het lijkt dan ook aangewezen een regelgeving op te stellen die bepaalt in welke gevallen zulk uittreksel mag worden opgevraagd. Op die manier zouden aberrante situaties – zoals het liefje dat vraagt om het uittreksel van haar vriend, teneinde de toekomst van de relatie te bepalen – vermeden worden.

Er moet eveneens worden gewezen op de relatieve zekerheid van dergelijke uittreksels (Cuylaerts & Eelen, 2004: 15). Wat in het verleden al of niet is gebeurd dient geenszins zijn herhaling te vinden. Het louter projecteren van het verleden op de toekomst is een te laken en kortzichtige ingesteldheid. We klampen ons te vaak vast aan elementen die ons moeten maar niet kunnen verzekeren dat we bepaalde personen kunnen vertrouwen. We vergeten hierbij echter steevast dat personen die geen strafblad hebben, evenzeer in staat zijn baldadigheden uit te halen.

3.3. *Justitieel verleden als grond opnemen in de antidiscriminatiewet?*

Maxwell en Mallon (1997) vragen om een beter evenwicht tussen de *belangen* van de ex-gedetineerden en die van de werkgevers. Een nieuw evenwicht moet verhinderen dat ex-gedetineerden oneerlijk van de arbeidsmarkt worden uitgesloten ten gevolge van oude en irrelevante veroordelingen. Volgens Maxwell en Mallon (1997: 364) is er sprake van *discriminatie* wanneer ex-gedetineerden die hun schuld hebben afgelost, geweerd worden voor banen die geen uitstaans hebben met hun justitieel verleden. Aangezien andere vormen van discriminatie wel bestraft worden, is het niet fair om deze vorm van discriminatie niet te erkennen. Hoewel Maxwell & Mallon schreven voor de situatie in Groot-Brittannië moet worden vastgesteld dat de Belgische antidiscriminatiewet van 10 mei 2007 zulke discriminatie ook niet erkent. Ze bevat geen verbod voor discriminatie op grond van een gerechtelijk verleden. Deze wet heeft echter al van in den beginne niet de bedoeling elke vorm van discriminatie te verbieden of te sanctioneren. Dit blijkt immers uit de titel van de wet, met name “*ter bestrijding van ‘bepaalde vormen’ van discriminatie.*”

De wet bepaalt dat onder discriminatie een niet te rechtvaardigen onderscheid moet worden verstaan (*cf.* artikel 4, 7° en 8° Wet ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (hierna: Antidiscriminatiewet). Is discriminatie van mensen met een strafblad niet te verrechtvaardigen? In sommige gevallen valt het te verantwoorden om mensen met een gerechtelijk verleden te discrimineren, zij het dan wel onder bepaalde voorwaarden. Er is niets onrechtvaardigs aan de weigering van een voor pedofilie veroordeelde persoon die solliciteert voor een baan als leraar in een basisschool. Het is elementair dat we deze mensen niet in de verleiding brengen en dat we anderen eventueel tegen hen beschermen. We doen er goed aan om hen weg te houden uit een omgeving die het plegen van nieuwe misdrijven bevordert.

Dat er gevallen van gerechtvaardigde discriminatie bestaan, is echter geen voldoende reden om ‘gerechtelijk verleden’ niet op te nemen in de antidiscriminatiewet. De huidige antidiscriminatiewet bevat namelijk verscheidene gronden die een legitiem onderscheid en gerechtvaardigde discriminatie niet in de weg staan.¹⁴ Zo bepaalt artikel 8 Antidiscriminatiewet dat discriminatie op grond van leeftijd, seksuele geaardheid, geloof of levensbeschouwing of een handicap, gerechtvaardigd is, indien deze justificatie betrekking heeft op wezenlijke en bepalende beroepsvereisten. Het is dus toegestaan om te discrimineren op grond van de beschermde criteria wanneer de functie dit nu eenmaal vereist.

¹⁴ Titel II van de wet handelt over de “*Rechtvaardiging van onderscheid*”.

Een toevoeging van ‘justitieel verleden’ als discriminatiegrond, dit in combinatie met artikel 8 Antidiscriminatiewet, zou een billijke oplossing kunnen bieden. Het weigeren van ex-gedetineerden voor een bepaalde betrekking zou pas te rechtvaardigen zijn mocht de aard van het beroep dit toelaten. De werkgever zou dan zelf moeten nagaan hoe relevant de veroordeling is voor de eventuele tewerkstelling. Daarenboven zou deze toevoeging een belangrijk signaal geven aan de rechtsonderhorigen. De werkgever zou zorgvuldiger moeten overwegen om een persoon al dan niet te aanvaarden. In Canada bestaat er wetgeving die mensenrechten verleent aan ex-gedetineerden en hen ook beschermt tegen discriminatie. In *The Quebec Charter of Human Rights and Freedoms*, de *Yukon Human Rights Act* en *The British Columbia Human Rights Code* wordt de benadeling van een individu of van een groep op basis van criminele straffen of een strafblad een vorm van discriminatie genoemd, tenzij die benadeling relevant is voor de tewerkstelling. Bovendien kunnen de benadeelde partijen overgaan tot het vorderen van een schadevergoeding. De *Yukon Human Rights Act* stelt de werkgever zelfs verantwoordelijk voor discriminatie door collega werknemers, tenzij de werkgever niet instemde met dat gedrag, dat gedrag trachtte te voorkomen of indien reeds gesteld, de situatie trachtte recht te zetten.

Toch is een discriminatieverbod niet zonder problemen. Hoewel we discriminatie op grond van onze moraliteit veroordelen kan toch de vraag worden gesteld of ex-gedetineerden of mensen met een justitieel verleden wel dergelijke bescherming mogen genieten, terwijl discriminatie bij andere groepen vaak niet bestraft wordt. Personen met een beschreven strafblad hebben immers iets misdaan, terwijl dit bij mensen met bijvoorbeeld een andere huidskleur niet het geval is. Is het dan wel eerlijk mensen die iets mispeuterden een extra bescherming te geven? Aangezien de wetgever zulks vooralsnog niet opnam in de antidiscriminatiewet, is het duidelijk dat het maatschappelijk draagvlak hiervoor klein tot onbestaande is.¹⁵ De grootte van het draagvlak mag evenwel geen reden zijn om al dan niet in te gaan op het zoeken naar een oplossing voor deze problematiek. Als er een verschil bestaat tussen een ex-gedetineerde en iemand die nog nooit heeft gebromd vormt dit verschil nog geen grond waarop rechtvaardig mag onderscheiden worden. De doelstelling van de bestraffing moet er immers in bestaan de schuld van de bestrafte in te lossen. Indien, na de straf te hebben uitgezeten, er nog steeds een grond bestaat om een verschil in behandeling aan te houden dient de manier van bestraffen in vraag te worden gesteld. Als de bestraffing die door de wetgever aan de schuld wordt toegewezen de schuld niet inlost, welke is de zin er dan van?

In de tweede plaats lost een uitgebreid discriminatieverbod het privacyprobleem niet op. De werkgever krijgt nog altijd inzage in het volledige gerechtelijke verleden. Hij heeft die informatie zelfs nodig om een relevantietoets door te voeren. Een uitgebreid discriminatieverbod filtert de informatie dus niet. Integendeel, het intensificeert de vraag naar informatie over het gerechtelijke verleden van de sollicitant aangezien elke werkgever ongerechtvaardigde discriminatie op straffe van vervolging dient te vermijden.

Ten derde kan de vraag worden gesteld of het zo verwerpelijk is dat een werkgever iemand op grond van een ernstig misdrijf weigert voor een bepaalde vacature, ook al is dit zonder belang voor de betrekking? Daarenboven zou de toevoeging als discriminatiegrond de werkgevers nopen zelf een relevantiebeoordeling te doen. Relevantie is een

¹⁵ Er dient echter te worden opgemerkt dat er bijvoorbeeld in Canada wel een politieke wil bestaat om dergelijke problematiek aan te pakken.

rekbaar begrip. Wat de ene werkgever relevant vindt, dat vindt de andere werkgever misschien niet. Laten we die relevantietoets over aan de individuele werkgever, dan zadelen we hem of haar op met een enorme juridische verantwoordelijkheid. Het is dan ook aangewezen deze beoordeling over te laten aan een daartoe bevoegde instantie. In België zouden de strafuitvoeringsrechtbanken deze rol kunnen vervullen.

4. Besluit

Alhoewel er de laatste decennia grote inspanningen worden geleverd om de re-integratie van ex-gedetineerden in de samenleving optimaal te laten verlopen blijkt tot op heden dat het essentiële probleem van de stigmatisering niet opgelost geraakt. Dit laatste is er de oorzaak van dat de betrokken persoon moeilijk, zonet onmogelijk aan werk geraakt, iets wat nodig is voor een goede resocialisering.

Het uittreksel uit het strafregister is duidelijk in zijn huidige vorm een struikelblok, doch noch de afschaffing ervan, noch de aanpassing van de inhoud noch de inschrijving van gerechtelijk verleden als beschermd criterium in de antidiscriminatiewet vormen ‘op zich’ heilzame oplossingen, maar zouden wel een stap zijn in de goede richting. De combinatie van een relevantietoets, gevoerd vanuit de competentie van de strafuitvoeringsrechtbank, met een relevantiegerelateerde inhoud en duidelijke restricties omtrent de uitgifte van de uittreksels uit het strafregister, zou al een opmerkelijk verschil kunnen maken. Zowel de overheid als de samenleving en inzonderheid de ex-gedetineerde zelf moeten hun verantwoordelijkheid ten volle opnemen.

Hoewel de moraliteit ons misschien aanzet mensen met criminele gedragingen te veroordelen en te stigmatiseren is het juist ook onze moraliteit die ons toelaat het kwade met goedheid te genezen en zeker niet aan de ander te doen wat we zelf niet graag worden aangedaan.

Literatuur

ARROW K. J. (1974), *The Limits of Organization*, W.W. Norton & Company, New York.

BEEL V. (2003), ‘Reportage. Welzijnszorg wil situatie van ex-gedetineerden verbeteren’, *De Standaard*, 23/10/2003.

Beleidsregels VOG-NP-RP 2008, 1 april 2008/Nr. DDS-5504342 (http://www.justitie.nl/onderwerpen/opsporing_en_handhaving/verklaring_omtrent_het_gedrag/wet-en-regelgeving/).

BUSHWAY S. D. (2004), ‘Labor Market Effects of Permitting Employer Access to Criminal History Records’, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 20, 3, 276-291.

Collectieve arbeidsovereenkomst nr. 38 betreffende de werving en selectie van werknemers, 6 december 1983 (B.S. 28 juli 1984).

- CUYLAERTS L. & EELEN X. (eds.), (2004), *B(ege)leide intrede, Arbeidsintegratie van (ex)gedetineerden*, Gids voor het HR-Management, Garant, Antwerpen.
- DEMYTTENAERE B. (2002), *Levenslang: een blik achter de tralies van de Belgische gevangenen*, Uitgeverij Manteau, Antwerpen.
- EDIN K., NELSON T. J. & PARANAL R., 'Fatherhood and Incarceration As Potential Turning Points in the Criminal Careers of Unskilled Men', Northwestern University, Institute for Policy Research, pp. 33.
- EKMAN P. (1999), 'Basic Emotions' in DALGEISH T. & POWER M. (eds.) (1999), *Handbook of Cognition and Emotion*, John Wiley & Sons, Ltd., Sussex, 45-60.
- ENGELS C. (2006), *Ontslag wegens dringende reden*, Kluwer, Mechelen.
- FAHEY J., ROBERTS C. & ENGEL L. (2006), 'Employment of Ex-Offenders: Employer Perspectives', Crime & Justice Institute, 2006 (<http://www.crjustice.org>).
- FLETCHER D. R. (2001), 'Ex-Offenders, The Labour Market and the New Public Administration', *Public Administration*, 79, 4, 871-891.
- GIGUERE R. & DUNDES L. (2002), 'Help Wanted: A Survey of Employers Concerns About Hiring Ex-Offenders', *Criminal Justice Policy Review*, 13, 4, 396-408.
- HECKMAN J. J. & RUBINSTEIN Y. (2001), 'The Importance of Noncognitive Skills: Lessons from the GED Testing Program', *The American Economic Review*, 91, 2, 145-149.
- Hof van Cassatie (29 maart 1972), *Arresten van het Hof van Cassatie* (1972), 730.
- HOLZER H. J., RAPHAEL S. & STOLL M. A. (2003a) 'The Labor-Market for Ex-Offenders in Los Angeles: Problems, Challenges and Public Policy', Working Paper Series, Los Angeles, Center for the Study of Urban Poverty University of California, 17.
- HOLZER H. J., RAPHAEL S. & STOLL M. A. (2003b), 'Employer Demand for Ex-Offenders: Recent Evidence from Los Angeles', The Urban Institute, 25 (<http://www.urban.org>).
- HOLZER H., RAPHAEL S. & STOLL M. A. (2003c), 'Employment Barriers Facing Ex-Offenders', Urban Institute Reentry Roundtable, *Employment Dimensions of Reentry: Understanding the Nexus between Prisoner Reentry and Work*, Urban Institute, New York (<http://www.urban.org>).
- HOLZER H., RAPHAEL S. & STOLL M. A. (2006), 'Perceived criminality, criminal background checks, and the racial hiring practices of employers', *Journal of Law and Economics*, XLIX, 451-480.
- Koninklijk Besluit nr. 22 van 24 oktober 1934 betreffende het rechterlijk verbod aan bepaalde veroordeelden en gefailleerden om bepaalde ambten, beroepen of werkzaamheden uit te oefenen (B.S. 27 oktober 1934).
- LAFOLLETTE H. (2005), 'Collateral Consequences of Punishment: Civil Penalties Accompanying Formal Punishment', *Journal of Applied Philosophy*, 22, 3, 241-261.

- LUWEL A. (1981), *Leven zonder arbeid...een illusie?*, De Nederlandsche Boekhandel, Amsterdam.
- MAES E. & VAESSEN J. (eds.), (1999-2000) *Desmos: Handboek arbeidstoeleiding voor (ex)gedetineerden*, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, Berchem.
- MARTYN G. (2005), *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, die Keure, Brugge.
- MAXWELL P. & MALLON D. (1997), 'Discrimination Against Ex-Offenders', *The Howard Journal*, 36, 4, 352-366.
- MAYER R. C., DAVIS J. H. & SCHOORMAN F. D. (1995), 'An Integrative Model of Organizational Trust', *The Academy of Management Review*, 20, 3, 709-734.
- Ministerie van Justitie (Nederland) (2007), Brochure "Verklaring Omtrent Gedrag", Uitgave Ministerie van Justitie, gewijzigde herdruk.
- MOERINGS M. (1978), *De gevangenis uit, de maatschappij in. De gevangenisstraf en haar betekenis voor de sociale contacten van ex-gedetineerden*, Sociale en culturele reeks, Samson Uitgeverij, Alphen aan den Rijn.
- PAGER D. (2003), 'The Mark of a Criminal Record', *American Journal of Sociology*, 108, 5, 937-975.
- PAGER D. & QUILLIAN L. (2005), 'Walking the talk? What Employers Say Versus What They Do', *American Sociological Review*, 70, 3, 355-380.
- Rehabilitation of Offenders Act 1974 (<http://www.statutelaw.gov.uk>).
- ROZIN P., MARKWITH M. & McCAULEY C. (1994), 'Sensitivity to Indirect Contacts With Other Persons: AIDS Aversion as a Composite of Aversion to Strangers, Infection, Moral Taint, and Misfortune', *Journal of Abnormal Psychology*, 103, 3, 495-504.
- SAMPSON R. J. & LAUB J. H. (1993), *Crime in the Making: pathways and turning points through life*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Screeningsprofielen voor het beoordelen van aanvragen ter verkrijging van een Verklaring Omtrent het Gedrag van natuurlijke personen en rechtspersonen, behorend bij de Beleidsregels Verklaring Omtrent het Gedrag-NP-RP 2008 kenmerk 1 april 2008/Nr. DDS-5504342 (Staatscourant 24 juni 2008, 119, 16).
- SOLOMON A. L., JOHNSON K. D., TRAVIS J. & McBRIDE E. C. (2004), 'From Prison to Work: The Employment Dimensions of Prisoner Reentry', A Report of the Reentry Roundtable, Urban Institute, New York, 32.
- The Québec Charter of Human Rights and Freedoms, 1975 (<http://www.cdpcj.qc.ca/en/home.asp>).
- The Yukon Human Rights Act, 1987 (<http://www.gov.yk.ca/legislation/acts>).
- The British Columbia Human Rights Code, 1996 (http://www.bchrt.bc.ca/human_rights_code/default.htm).

- VANDENBROUCKE F. (2007), Vlaams Actieplan Werkloosheidsvallen (<http://www.sln.be/documenten/documents>).
- VAN DEN WYNGAERT C. (2006), Strafrecht, strafprocesrecht & internationaal strafrecht in hoofdlijnen, Deel 1: Strafrecht, Maklu, Antwerpen.
- VAN EECKHOUTTE W. (2008), Handboek Belgisch arbeidsrecht, Kluwer, Mechelen.
- VELAMURI M. & STILLMAN S. (2007), Longitudinal Evidence on the Impact of Incarceration on Labour Market Outcomes and General Well-Being, niet gepubliceerd, 17 (<http://client.norc.org>).
- Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele vrijheden ondertekend te Rome op 4 november 1950 en goedgekeurd bij wet van 13 mei 1955 (B.S. 19.VIII.1955, err. B.S. 19.VI.1961).
- VERPLAETSE J. (2008), Het morele instinct. Over de natuurlijke oorsprong van onze moraal, Nieuwezijds, Amsterdam.
- Verslag van de Commissie voor de Justitie over het wetsontwerp van 25 juni 2009 betreffende de diverse bepalingen met betrekking tot het centraal strafregister, het wetsvoorstel betreffende de getuigschriften van goed zedelijk gedrag en het wetsvoorstel betreffende de afgifte van uittreksels uit het strafregister aan particulieren, Parlementaire stukken van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittingsperiode 2008-2009, nr. 1997/003.
- vzw Vokans (2003), Triple E-Networks, Onderzoeksresultaten Fase 1 – Inventarisatie bestaande nazorginstrumenten en behoeften van de verschillende actoren, 62.
- WALDFOGEL J. (1994), ‘The Effects of Criminal Conviction on Income and the Trust “Reposed in the Workmen”’, *The Journal of Human Resources*, 29, 1, 62-81.
- Wetboek van Strafvordering, 17 november 1808 (Bull. Off. 27 november 1808).
- Wet ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, 10 mei 2007 (B.S. 30 mei 2007).